O PROVOCARE SALUTARĂ

DESPRE MODUL ÎN CARE MULTITUDINEA LIMBILOR AR PUTEA CONSOLIDA EUROPA

Propuneri ale
Grupului de intelectuali pentru dialogul intercultural
Constituit la inițiativa Comisiei Europene

Bruxelles, 2008

Preşedintele Comisiei Europene, dl. José Manuel Durão Barroso, şi comisarul pentru multilingvism, dl. Leonard Orban, şi-au exprimat dorința de a constitui un grup de personalități active în domeniul culturii, care să aibă sarcina de a le oferi sfaturi în ceea ce priveşte contribuția multilingvismului la dialogul intercultural şi la înțelegerea reciprocă a cetățenilor în Uniunea Europeană.

Prezidat de dl. Amin Maalouf, scriitor, grupul este constituit din:

Dna Jutta Limbach, preşedintă a Goethe Institut,

Dna Sandra Pralong, expertă în comunicare,

Dna Simonetta Agnello Hornby, scriitoare,

Dl. David Green, preşedintele EUNIC, rețeaua institutelor naționale culturale (European Network of National Cultural Institutes), fost director general al British Council,

Dl. Eduardo Lourenço, filosof,

Dl. Jacques de Decker, scriitor, secretar permanent al „Académie Royale de Langue et de Littérature françaises", Belgia,

Dl. Jan Sokol, filosof, fost ministru al educației al Republicii Cehe,

Dl. Jens Christian Grøndahl, scriitor,

Dl. Tahar Ben Jelloun, scriitor.

S-au organizat trei serii de reuniuni la Bruxelles, în iunie, octombrie şi decembrie 2007. Redactat de către dl. Maalouf, prezentul raport se inspiră din ideile ansamblului membrilor grupului şi reflectă conținutul dezbaterilor acestora.

Diversitatea lingvistică constituie o provocare pentru Europa. Este însă vorba, după părerea noastră, despre o provocare salutară.

Pentru a putea administra în mod eficient această diversitate, Uniunea Europeană trebuie să abordeze anumite aspecte care, în lumea actuală, au devenit prioritare şi nu mai pot fi ignorate fără a compromite viitorul. Cum putem contribui la convieţuirea armonioasă a unei multitudini de populaţii diferite? Cum li se poate conferi acestora sensul unui destin comun şi al unei apartenenţe comune? Este necesară definirea unei identităţi europene? Ar putea aceasta să se adapteze tuturor aspectelor noastre diferite? Ar putea aceasta să permită integrarea componentelor de altă origine decât cea europeană? Este compatibil respectul pentru diferenţele culturale cu respectul pentru valorile fundamentale?

Am dorit să abordăm aceste aspecte deosebit de delicate, cu franchețe şi seninătate. Invitaţi să reflectăm asupra multilingvismului şi a felului în care acesta ar putea influenţa integrarea europeană şi dialogul dintre culturi, am ales să lăsăm la o parte atât supoziţiile noastre optimiste cât şi cele mai alarmante, pentru a pleca de la constatarea cea mai neutră cu putinţă: în orice societate umană, diversitatea lingvistică, culturală, etnică sau religioasă prezintă atât avantaje cât şi inconveniente, constituind

deopotrivă o sursă de îmbogăţire cât şi una de tensiuni. O atitudine înţeleaptă constă în recunoaşterea complexităţii fenomenului, încercând maximizarea efectelor pozitive ale acestuia şi minimizarea celor negative. Acestea sunt criteriile care au stat la baza reflexiilor noastre între iunie şi decembrie 2007.

Cu toate că suntem convinşi că asemenea aspecte vor continua să fie dezbătute de multe dintre generaţiile care vor urma, am încercat să oferim câteva răspunsuri şi să propunem liderilor europeni, precum şi cetăţenilor noştri, o posibilă orientare, animaţi fiind, pe tot parcursul reuniunilor noastre, de convingerea fermă potrivit căreia proiectul european întreprins după sfârşitul celui de-al doilea război mondial este unul dintre cele mai promiţătoare pe care omenirea le-a cunoscut vreodată şi, în special, de convingerea potrivit căreia o gestionare eficace a diversităţii noastre lingvistice, culturale şi religioase ar oferi un model de referinţă indispensabil unei lumi afectate, în mod tragic, de gestionarea haotică a propriei sale diversităţi.

Principiile

Se înţelege de la sine că multitudinea limbilor impune anumite constrângeri, că aceasta influenţează funcţionarea instituţiilor europene şi că presupune un anumit cost în materie de bani şi de timp.

Costul respectiv ar deveni chiar prohibitiv, dacă s-ar dori să se acorde, pe deplin, unor zeci de limbi, locul pe care locutorii acestora şi l-ar putea dori în mod legitim.

În fața unei astfel de diversități, este mare tentația de a accepta o situație de fapt în care o singură limbă, engleza, ar ocupa un loc preponderent în cadrul activităților instituțiilor europene, în care alte două sau trei limbi ar reuşi să păstreze, pentru încă o vreme, o prezență din ce în ce mai redusă, în timp ce marea majoritate a limbilor noastre nu ar mai avea decât un statut simbolic şi nu ar mai fi utilizate aproape niciodată în reuniunile comune.

Credem că o astfel de evoluție nu este una de dorit. Deoarece aceasta ar aduce prejudicii intereselor economice şi strategice ale continentului, precum şi tuturor cetățenilor săi, oricare ar fi limba maternă a acestora şi deoarece o astfel de evoluție ar fi contrarie însuşi sensului proiectului european, din mai multe puncte de vedere:

I – Respectul diversității noastre lingvistice nu semnifică numai luarea în considerare a unei realități culturale, produs al istoriei, ci constituie fundamentul însuşi al ideii europene aşa cum s-a conturat din ruinele conflictelor care au marcat secolul al XIX-lea şi prima jumătate a secolului XX.

În timp ce cea mai mare parte a națiunilor europene s-au construit pe soclul limbilor identitare ale acestora, Uniunea Europeană nu se poate construi decât pe soclul diversității sale lingvistice. Ceea

ce, din punctul nostru de vedere, este încurajator. Faptul potrivit căruia sentimentul de apartenenţă comună este fondat pe diversitatea lingvistică şi culturală constituie un puternic antidot împotriva fanatismelor în care a degenerat deseori afirmarea identitară, în Europa şi în afara ei, în trecut ca şi în prezent.

Născută din voinţa diverselor popoare din care este alcătuită, care au ales în mod liber să se unească, Uniunea Europeană nu are nici vocaţia, nici capacitatea de a estompa diversitatea acestora. Dimpotrivă, Uniunea are drept misiune istorică de a păstra, de a armoniza, de a aplana şi de a cultiva această diversitate, iar noi credem că este capabilă de a realiza toate acestea.

Credem că Uniunea este chiar în măsură să ofere întregii umanităţi modelul unei identităţi fondate pe diversitate.

II – Europa se întreabă astăzi cu privire la identitatea sa şi la posibilitatea de a defini ceea ce o alcătuieşte fără a practica excluziunea şi rămânând în acelaşi timp deschisă spre lume. Credem că forma cea mai constructivă, cea mai senină şi cea mai sănătoasă prin care Europa poate aborda acest aspect delicat constă în reflectarea asupra propriei sale diversităţi lingvistice.

Identitatea Europei nu este o pagină albă şi nici una scrisă deja şi tipărită. Este o pagină care este pe cale de a fi scrisă. Există un patrimoniu comun, artistic, intelectual, material şi moral, de o bogăţie nemaiîntâlnită, având puţini termeni de comparaţie în istoria umanităţii, clădit pe o serie de generaţii succesive şi care merită să fie

păstrat, recunoscut şi transmis. Orice european, oriunde trăieşte, de oriunde vine, trebuie să aibă posibilitatea de a-şi însuşi acest patrimoniu şi de a-l recunoaşte ca fiind al său, fără aroganță, ci cu mândrie legitimă.

Cu toate acestea, patrimoniul nostru nu este un catalog complet. Fiecare generație are datoria de a-l îmbogăți, în toate domeniile, fără excepție, potrivit sensibilității fiecăruia şi în funcție de diversele influențe care, în epoca noastră, se manifestă din toate colțurile planetei.

Cei care sosesc în Europa, iar în această formulare putem cuprinde persoane la fel de diverse precum imigranții, resortisanții noilor țări membre, precum şi tinerii europeni din toate țările care încep să descopere viața, trebuie să fie îndrumați în mod constant spre această cale dublă, şi anume spre dorința de a-şi însuşi patrimoniul comun şi spre cea de a-şi aduce propria contribuție la acesta.

III – Dacă se dovedeşte indispensabil ca Europa să încurajeze diversitatea expresiei culturale, este tot atât de indispensabil ca aceasta să afirme universalitatea valorilor esențiale. Este vorba despre două aspecte ale aceluiaşi credo fără de care ideea europeană şi-ar pierde sensul.

Rațiunea de a exista a proiectului european, aşa cum a fost întreprins la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, constă în aderarea la anumite valori. Valorile respective au fost deseori formulate de gânditori europeni, însă acestea au fost elaborate, în mare

măsură, în urma unei reacţii sănătoase la unele episoade sângeroase şi degradante din istoria europeană însăşi.

Uniunea Europeană a fost creată ca antidot împotriva războaielor devastatoare, a iniţiativelor totalitare, a rasismului şi a antisemitismului. Primii paşi ai procesului de construcţie europeană au coincis, de asemenea, cu sfârşitul epocii coloniale şi marchează o schimbare în natura raporturilor dintre Europa şi restul lumii.

Nu este niciodată simplu de definit într-un mod precis, şi mai ales exhaustiv, ceea ce reprezintă valorile la care orice persoană poate adera pentru a avea pe deplin un loc sub acoperişul european. Însă această inexactitate, rezultată dintr-o precauţie intelectuală legitimă, nu înseamnă că trebuie să ne resemnăm la relativizare în ceea ce priveşte capitolul valorilor fundamentale. Apărarea demnităţii fiinţei umane, bărbat, femeie sau copil, a integrităţii sale fizice şi morale, împiedicarea degradării mediului natural al acesteia, refuzarea oricărei umiliri şi a oricărei discriminări abuzive legate de culoarea pielii, religie, limbă, origine etnică, sex, vârstă, handicap etc. reprezintă valori pe care nu le putem transgresa în numele unei specificităţi culturale oarecare.

Într-un cuvânt, ideea europeană ne pare fondată pe două exigenţe inseparabile: universalitatea valorilor comune şi diversitatea expresiilor culturale. Diversitatea lingvistică, în special, reprezintă, din motive istorice, o componentă majoră şi, de asemenea, aşa cum ne

vom strădui să demonstrăm, un mijloc extraordinar de integrare şi armonizare.

Orientarea propusă

În lumina principiilor afirmate anterior, am încercat să găsim o soluţie care să fie deopotrivă ambiţioasă şi realistă.

Ambiţioasă, deoarece obiectivul de atins nu este acela de „a amâna inevitabilul”, ci, dimpotrivă, de a permite ancorarea în mod durabil a diversităţii lingvistice în viaţa europenilor, cetăţeni, popoare şi instituţii; ambiţioasă, deoarece soluţia ar trebui să poată funcţiona oricare ar fi numărul de limbi luate în considerare şi, de asemenea, deoarece scopul nu este doar acela de a găsi un compromis care să nu fie prejudiciabil integrării europene, scopul este de a găsi o cale care să permită avansarea semnificativă în direcţia integrării europene.

În acelaşi timp, abordarea noastră se vrea a fi una realistă. Pe parcursul schimburilor noastre, am avut în vedere în mod constant faptul că reflexia noastră nu ar avea niciun sens decât dacă aceasta ar rezulta în propuneri care se pot aplica la faţa locului. Nu există, desigur, soluţii simple pentru probleme atât de complexe, dar este important să se fixeze o linie de sosire.

Abordarea noastră presupune două idei care sunt, de fapt, două fațete ale aceleiaşi propuneri:

A – Relațiile *bilaterale* între popoarele Uniunii Europene ar trebui să se desfăşoare, în mod prioritar, mai degrabă în limbile celor două popoare în cauză decât într-o limbă terță.

Acest fapt implică ca fiecare din limbile europene să aibă, în fiecare din țările Uniunii, un grup semnificativ de locutori competenți şi suficient de motivați.

Numărul acestora ar varia, desigur, în funcție de limbi, dar ar trebui să fie peste tot suficient de mare pentru ca locutorii respectivi să se poată ocupa de toate aspectele – economice, politice, culturale etc. – din cadrul relațiilor „binare" dintre cele două țări în cauză.

B – Pentru ca aceste contingente de locutori să se poată constitui, Uniunea Europeană ar trebui să susțină noțiunea de *limbă personală de adopție*.

Ideea din spatele noțiunii este următoarea: fiecare european ar trebui să fie încurajat să aleagă în mod liber o limbă distinctă, diferită de limba sa identitară şi diferită, de asemenea, de limba sa de comunicare la nivel internațional.

Potrivit concepției noastre, *limba personală de adopție* nu ar fi în niciun caz o a doua limbă străină, ci mai degrabă un fel de o a doua limbă maternă.

Învățată în mod intens, vorbită şi scrisă fluent, aceasta ar fi introdusă în parcursul şcolar şi universitar al oricărui cetățean european, precum şi în curriculumul profesional al fiecăruia.

Învățarea limbii respective ar fi urmată de familiarizarea cu țara sau țările în care limba respectivă este practicată, cu literatura, cultura, societatea şi istoria asociate cu această limbă şi cu locutorii acesteia.

Prin această abordare, sperăm să depăşim rivalitatea actuală dintre limba engleză şi celelalte limbi, rivalitate care se traduce printr-o diminuare a rolului acestora din urmă şi care este, de asemenea, în detrimentul limbii engleze şi a locutorilor acesteia.

Făcând distincția clară, în momentul alegerii, între *o limbă de comunicare la nivel internațional* şi *o limbă personală de adopție*, europenii ar fi încurajați să ia două decizii distincte, în materie de învățare a limbilor străine, una determinată de nevoile de comunicare în limba cu răspândirea cea mai mare, alta ghidată de o serie de motivații personale legate de parcursul individual sau familial, de legăturile afective, de interesul personal, de preferințele culturale, de curiozitatea intelectuală etc.

Pentru fiecare din aceste decizii, opțiunile ar fi cât mai ample cu putință.

În ceea ce priveşte limba de comunicare la nivel internațional, suntem conştienți că cea mai mare parte a indivizilor ar

opta în prezent pentru limba engleză. Unii dintre ei ar putea alege însă franceza, spaniola, portugheza, mandarina sau multe altele.

În ceea ce priveşte *limba personală de adopție*, alegerea este în mod virtual nelimitată. Se înțelege de la sine că o mare parte dintre europeni ar opta pentru una din limbile emblematice majore care au jucat un rol predominant în istoria continentului; astfel, declinul acestora ar putea fi înfrânat, iar parcursul lor ar cunoaşte o nouă fază de expansiune.

În acelaşi timp, limbile cu un număr mai redus de locutori, chiar şi cele care sunt limbi minoritare, ar beneficia de o stimulare fără precedent. Logica unei politici bazate pe *limba personală de adopție* presupune că alegerea unei limbi se decide în acelaşi mod în care se alege o profesie. Devenind fluent într-o limbă relativ rară ar conferi persoanei în cauză un avantaj suplimentar, comparabil celui oferit de o specializare rară într-un domeniu de vârf. Cu timpul, indivizii s-ar repartiza între toate limbile, de manieră, evident, inegală, dar totuşi semnificativă.

Şi, în special, durabilă. Una dintre consecințele majore ale abordării pe care o propunem constă în faptul că fiecare limbă europeană ar avea propriul loc privilegiat în schimburile *bilaterale* cu toți partenerii europeni, că nicio limbă nu ar fi condamnată să dispară, că nicio limbă nu ar fi redusă la statutul de dialect local. Astfel, locutorii nativi ai limbii respective, oricât de puțini ar fi, nu s-ar mai simți neapreciați, excluşi, nici izolați.

A neglija o limbă înseamnă a-şi asuma riscul ca locutorii acesteia să-şi piardă interesul pentru proiectul european. Niciun individ nu poate susține Uniunea Europeană decât având sentimentul că cultura sa specifică şi în primul rând limba sa sunt pe deplin respectate şi că integrarea țării sale în Uniune contribuie la afirmarea propriei culturi şi limbi şi nu la marginalizarea acestora. Multe dintre perioadele de criză la care am fost martori, în Europa şi în afara ei, îşi au originea în faptul că o anumită comunitate a simțit, într-o anumită perioadă din trecut, că limba sa nu era respectată. Trebuie să fim vigilenți pentru a evita ca astfel de sentimente să se dezvolte în anii şi deceniile viitoare şi să pună în pericol coeziunea europeană.

Fiecare limbă este produsul unei experiențe istorice unice, fiecare limbă este expresia unei memorii, al unui patrimoniu literar, al unor aptitudini specifice şi constituie fundamentul legitim al unei identități culturale. Limbile nu sunt interschimbabile, niciuna dintre ele nu este indispensabilă, niciuna nu este superfluă. Păstrarea tuturor limbilor din patrimoniul nostru, inclusiv a limbilor europene ancestrale, precum latina şi greaca veche, încurajarea răspândirii, chiar şi a limbilor minoritare, în restul continentului sunt aspecte intrinseci ale ideii înseşi de o Europă caracterizată de pace, cultură, universalitate şi prosperitate.

Efectele scontate

Fidelă idealurilor care constituie rațiunea de a fi a Europei moderne, abordarea propusă de noi ar trebui, de asemenea, să aibă efecte concrete în ceea ce priveşte calitatea vieții cetățenilor, calitatea raporturilor între națiunile europene, relațiile continentului european cu restul lumii, coexistența armonioasă a culturilor în sânul societăților noastre, buna funcționare a instituțiilor comunitare şi, în sens mai general, continuarea şi consolidarea construcției europene.

1 – Pentru toți cetățenii europeni, tineri sau bătrâni, învățarea intensivă şi aprofundată a unei limbi şi a întregii culturi difuzate prin intermediul acesteia ar constitui un factor important de dezvoltare.

În sânul unei civilizații în care comunicarea devine atât de importantă şi în care timpul liber se extinde, a adăuga la propria existență această incursiune într-un alt univers lingvistic şi cultural nu poate decât să ofere mari satisfacții profesionale, intelectuale şi emoționale.

Mai mult, cunoaşterea unei *limbi personale de adopție* şi familiarizarea cu universul locutorilor acesteia ar trebui să ducă la o viziune a lumii mai deschisă spre ceilalți şi să consolideze sentimentul de apartenență la Europa, nu în detrimentul apartenenței la țara natală sau la cultura de origine, ci în sprijinul acestei apartenențe, cu atât mai mult cu cât, în raporturile sale cu locutorii *limbii* sale *personale de*

adopție, un cetățean european ar tinde în mod natural să le facă cunoscute acestora propria țară şi cultură.

Din punct de vedere personal, totul pare să indice că limba engleza va fi, pe viitor, din ce în ce mai necesară, însă din ce în ce mai puțin suficientă. În timp ce, în anumite domenii de activitate, cunoaşterea acesteia este, în mod practic, deja imperativă, includerea în propriul curriculum vitae a unei limbi care este deja menționată de toți ceilalți candidați nu dă solicitantului niciun atu suplimentar în găsirea unui loc de muncă sau în exersarea unei activități. Acesta este deseori cazul în prezent şi va fi din ce în ce mai mult pe viitor. Indivizii vor trebui să se poată distinge în alt mod pentru a se diferenția, pentru a-şi marca propriul domeniu specific şi pentru a dispune, astfel, de un profil profesional cât mai avantajos. În acest scop, fiecare va avea nevoie în mod imperativ de o altă limbă, limba sa personală, limba sa distinctivă, mai puțin răspândită decât engleza şi diferită, de asemenea, de cea pe care o are în comun cu compatrioții săi.

În ceea ce priveşte europenii a căror limbă maternă ocupă un loc preponderent în lume, şi aici ne referim în primul rând la britanici, dobândirea unei *limbi personale de adopție* este în mod probabil cu atât mai crucială decât pentru ceilalți, având în vedere că tentația de a se închide în carapacea creată de monolingvism este mai puternică decât în alte cazuri. Fără efortul deosebit de a promova, de la cea mai fragedă vârstă, învățarea intensivă a unei limbi suplimentare, avantajul de care beneficiază în prezent locutorii limbii engleze s-ar diminua în

scurt timp, iar globalizarea limbii materne a acestora s-ar repercuta în mod negativ asupra competitivității lor, atât individuale, cât şi colective. Această evoluție paradoxală a fost subliniată în mod remarcabil în cadrul unui studiu recent efectuat la cererea British Council[1].

Ar trebui poate subliniat faptul că este de dorit ca unii europeni să aleagă limba engleză ca *limbă personală de adopție*, după exemplul lui Joseph Conrad care avea drept limbă maternă limba poloneză, drept limbă de comunicare la nivel internațional limba franceză şi care a devenit unul din cei mai mari scriitori de limbă engleză. Este important ca limba engleză să păstreze şi să afirme mai degrabă locul eminent pe care îl merită ca limbă a culturii decât să fie redusă la un rol de instrument de comunicare globală, un rol care flatează, dar reduce şi, în mod potențial, sărăceşte.

2 – În măsura în care abordarea pe care o propunem pune accentul pe caracterul *bilateral* al relațiilor lingvistice dintre diferite țări, aceasta ar trebui să influențeze în mod pozitiv calitatea raporturilor dintre europeni, indivizi şi popoare.

Credem într-adevăr că această calitate s-ar ameliora în mod semnificativ dacă fiecare s-ar putea exprima mai degrabă într-o limbă pe care o stăpâneşte bine, limba sa proprie sau cea a unui partener, decât prin intermediul unei a treia limbi, cum se întâmplă deseori în

[1] English Next, de David Graddol, 2006.

prezent, pe care nu o stăpâneşte atât de bine. Studii recente tind chiar să demonstreze că rezultatele negocierilor comerciale îşi ating scopul mult mai des atunci când fiecare dintre parteneri se simte liber să se exprime în propria sa limbă.

Vorbind despre calitatea raporturilor, ne referim concomitent la eficacitatea schimburilor, la subtilitatea relațiilor umane, precum şi la intensitatea şi trăinicia schimburilor interumane în sânul vastei familii europene.

Europa a fost clădită pe meterezele mai multor secole de conflicte între națiunile sale şi în special între vecini. Astfel, învățarea limbii unui partener care se dovedeşte a fi fost un vechi inamic este un act important, atât datorită semnificației sale simbolice cât şi datorită efectelor sale practice.

În vederea consolidării coeziunii între țările Uniunii, nu este suficient ca acestea să aparțină în totalitate unei entități unice, ci este necesar, de asemenea, ca schimburile bilaterale între fiecare țară şi fiecare dintre partenerii săi să fie cimentate prin intermediul unor afinități puternice care să se bazeze în special pe locul privilegiat pe care l-ar ocupa pentru cetățenii fiecăreia dintre ele, limba celuilalt.

În ciuda eforturilor întreprinse de unele dintre principalele țări fondatoare, precum Franța şi Germania, se poate constata o erodare treptată a cunoştințelor limbii naționale a țării vecine în detrimentul învățării unei limbi de circulație internațională care e considerată ca fiind mai utilă. Inversarea acestei traiectorii care pare a fi ireversibilă presupune ruperea radicală cu logica tradițională în

învățarea limbilor, disociind în mod net între cele două opțiuni disponibile, una făcându-se în funcție de aria de răspândire globală a unei limbi, cealaltă în funcție de *limba personală de adopție*, în funcție de oricare alte criterii, foarte variate, foarte subiective; ajutându-i pe oameni în a avea de ales între considerațiile de ordin utilitar şi afinitățile culturale, s-ar conferi o puternică semnificație învățării fiecărei limbi europene, care ar putea fi limba unei țări îndepărtate, însă câteodată şi cea a țării învecinate.

3- Avantajele abordării propuse de noi ar fi tot atât de semnificative pentru relațiile dintre Europa şi restul lumii.

Dacă este probabil ca majoritatea concetățenilor noştri să aleagă limba unei alte țări a Uniunii ca *limbă personală de adopție*, este tot atât de probabil ca mulți dintre ei să opteze pentru limbile vorbite pe alte continente. Ne gândim astăzi cu precădere la limbile țărilor importante din Asia, care au devenit partenere economice majore.

Argumentele înaintate în favoarea Europei ar putea fi reiterate parțial la scară mondială. Faptul că relațiile cu diversele țări sunt dirijate de cetățeni europeni care au studiat în mod intens limba țării vizate, cultura acesteia, societatea, istoria, legile, instituțiile sale, constituie o evoluție pozitivă, care nu poate decât să creeze avantaje în favoarea Uniunii, pe toate planurile. Un economist a remarcat în mod corespunzător faptul că un om care nu vorbeşte decât o singură limbă

internațională poate să cumpere în continuare, oriunde în lume, tot ceea ce îşi doreşte; dar că în cazul în care acest om ar dori să vândă mai degrabă decât să cumpere, ar fi în interesul său să cunoască limba potențialului cumpărător. Situația nu este evidentă, însă este evident faptul că cei care au învățat limbile partenerilor comerciali dețin un avantaj hotărâtor asupra celor care nu le-au învățat.

Interesul Europei este de a avea contingente semnificative de vorbitori pentru toate limbile lumii. Strategia pe care o propunem ar trebui să favorizeze o astfel de evoluție. Conform mentalului nostru, alegerea *limbii personale de adopție* ar fi, încă o dată, alegerea cea mai vastă şi cea mai liberă cu putință. Nicio limbă nu ar trebui neglijată, deoarece fiecare deschide orizonturi profesionale, culturale şi de altă natură, cetățenilor, țărilor, precum şi continentului în ansamblul său.

4 - Grupul nostru s-a întrebat pentru multă vreme cu privire la maniera în care poate fi evitată repercutarea negativă a diversității culturale asupra coexistenței armonioase în interiorul societăților europene.

Fenomenul imigrației capătă proporții tot mai mari în viața politică, economică, socială şi intelectuală a continentului. Am putea spune despre acest fenomen ceea ce spunem cu referire la diversitatea europeană în general, cu alte cuvinte că este vorba despre o sursă de îmbogățire şi de tensiune deopotrivă, iar o politică judicioasă este una

care, prin recunoaşterea întregii complexităţi a acestui fenomen, ar încerca să sporească avantajele şi să diminueze neajunsurile. Ni se pare că abordarea pe care o propunem în vederea administrării diversităţii lingvistice ar putea să contribuie în mod semnificativ la acest dublu obiectiv.

Pentru imigranţi, *limba personală de adopţie* ar trebui să fie, ca regulă generală, limba ţării în care aceştia au ales să se stabilească. O cunoaştere aprofundată a limbii naţionale şi a culturii difuzate prin intermediul acesteia reprezintă un element indispensabil al integrării în societatea-gazdă, pentru a participa la viaţa economică, socială, intelectuală, artistică şi politică a acesteia. Ea reprezintă, de asemenea, un factor de adeziune al imigranţilor la Europa în ansamblul său, la proiectul său comunitar, la patrimoniul său cultural, precum şi la valorile sale fundamentale.

În mod paralel şi, s-ar putea spune, reciproc, este esenţial ca ţările Europei să înţeleagă importanţa pe care o are, pentru orice persoană imigrantă sau care provine dintr-o familie de imigranţi, conservarea cunoştinţelor referitoare la limba sa de origine. Un tânăr care uită limba strămoşilor săi uită, de asemenea, capacitatea de a comunica cu seninătate cu proprii săi părinţi, ceea ce constituie un factor al turbulenţelor sociale generatoare de violenţă.

Afirmarea exacerbată a identităţii provine adeseori dintr-un sentiment de culpabilitate în raport cu cultura de origine, culpabilitate exprimată uneori printr-un exces de caracter religios. Pentru a reformula toate acestea, o persoană imigrantă sau care provine dintr-o

familie de imigranți, care şi-ar cunoaşte limba maternă, care ar putea să o transmită copiilor săi, care ar simți că limba şi cultura sa de origine sunt respectate în sânul societății-gazdă, ar avea mai puțin nevoie de a compensa prin alte modalități setea sa identitară.

Faptul de a permite migranților, atât celor europeni cât şi celor non-europeni, să aibă uşor acces la limba lor de origine, faptul de a le permite să păstreze ceea ce s-ar putea denumi demnitatea lor lingvistică şi culturală, ni se pare a fi, încă o dată, un puternic antidot împotriva fanatismului. Apartenența religioasă şi apartenența lingvistică se află, în mod evident, printre cei mai puternici factori constitutivi ai unei identități. Însă aceştia funcționează în mod diferit, aflându-se uneori în concurență. Apartenența religioasă este exclusivă, apartenența lingvistică însă nu. Disocierea între aceşti doi puternici factori identitari, dezvoltarea apartenenței lingvistice şi culturale, nu în detrimentul religiei ci în cel al întrebuințării identitare a religiei, ni se pare ca fiind o acțiune salutară care ar putea contribui la reducerea tensiunilor în sânul societăților europene ca şi pretutindeni în lume.

În acelaşi mod în care imigranții ar fi încurajați să adopte în mod deplin limba țării gazdă şi cultura difuzată prin intermediul acesteia, ar fi echitabil şi util ca limbile identitare ale imigranților să se numere şi ele printre limbile pe care europenii înşişi ar fi încurajați să le adopte. Este necesară crearea unei căi de ieşire din această relație cu sens unic, în care oamenii veniți de pretutindeni învață din ce în ce mai bine limbile europene, în timp ce, în ceea ce îi priveşte pe europeni, foarte puțini dintre ei fac efortul de a învăța limbile vorbite

de imigranţi. Aceştia au nevoie să simtă că limbile lor, patrimoniul lor literar şi cultural sunt cunoscute şi apreciate de către societățile în care trăiesc şi suntem de părere că abordarea fondată pe *limba personală de adopție* ar putea contribui la eliminarea acestei neplăceri.

5 – Grupul nostru de reflecție nu s-a preocupat în mod vădit cu privire la efectele multitudinii limbilor asupra modului de funcționare al instituțiilor comunitare. Suntem totuşi de părere că punând accentul pe *relațiile bilaterale de la o limbă la alta*, abordarea propusă de noi ar fi de o asemenea natură încât să raționalizeze gestionarea diversității lingvistice în interiorul Uniunii, inclusiv în practica cotidiană a instituțiilor.

Astfel, în loc să încercăm să descurcăm ițele unei țesături imense care este practic imposibil de descurcat, compusă din zeci de limbi care îşi creează reciproc diverse combinații şi conexiuni posibile şi care suscită în mod inevitabil nenumărate recriminări, am putea mai degrabă să avem de-a face cu perechi de limbi, legate în mod direct, şi între care relațiile ar fi în principal gestionate de către locutorii comuni ai acestora, adică de persoanele cele mai profund ataşate, în egală măsură, acestor două limbi, şi cele mai în măsură să reînnoade legăturile între cele două popoare în discuție.

Ar fi de fapt de dorit ca pentru fiecare pereche de țări să existe un organism bilateral şi bilingv – un institut, o fundație, o asociație sau chiar un simplu comitet – creat la inițiativa liderilor

politici sau chiar de un grup de cetăţeni cu un ataşament specific faţă de cele două ţări, de limbile şi culturile acestora, deopotrivă. Acest organism ar lua iniţiative în vederea dezvoltării cunoştinţelor reciproce, încercând să atragă interesul faţă de proiectele sale al autorităţilor naţionale, regionale sau urbane, al instituţiilor şcolare şi universitare, al întreprinderilor, al asociaţiilor de profesori, de traducători, de scriitori sau de editori, al personalităţilor, al cetăţenilor activi etc.

Printre numeroasele misiuni de care s-ar putea achita aceste numeroase organizaţii, una dintre cele mai importante ar fi de a se asigura că limba fiecărei ţări ar fi predată unui anumit număr de persoane ale ţării partenere, că programele şcolare şi universitare ar include stagii prelungite în cealaltă ţară, că instituţiile şi întreprinderile publice sau private i-ar susţine pe cei care ar alege aceste limbi, pentru a le propune stagii, iar ulterior posturi. Am putea să ne imaginăm, de asemenea, nenumărate operaţiuni de îngemănare între oraşe, chiar între sate, precum şi între instituţiile de învăţământ, între asociaţiile sportive, între editori etc.

Fiecare dintre aceste organisme bilaterale şi-ar îndrepta eforturile către reînnodarea legăturilor între locutorii celor două limbi pe care doreşte să le aducă împreună; dar este de la sine înţeles faptul că ar fi necesară instituirea, în fiecare ţară a Uniunii, a unor structuri similare care să conlucreze cu tot atât de multă pasiune în favoarea tuturor celorlalte ţări. Rezultatul scontat este o „ţesătură" deasă care să

cuprindă întreaga Europă şi care ar consolida apartenența comună, restabilind în acelaşi timp identitatea fiecăruia.

În acest sens, rolul instituțiilor comunitare ar fi acela de a contribui la conceperea cadrului general în care aceste relații lingvistice bilaterale ar fi clădite, acolo unde acestea încă nu există şi, eventual, de a la armoniza; de a centraliza informațiile cu privire la fiecare dintre aceste „perechi de limbi", în special în scopul de a-i face pe unii să beneficieze de pe urma experiențelor celorlalți în vederea generalizării metodelor avantajoase, precum şi de a preveni utilizarea celor care se dovedesc a fi înşelătoare. În anumite cazuri, anume cel al relațiilor între două limbi foarte minoritare, instituțiile comunitare ar putea contribui financiar la programele de învățământ, de formare profesională a profesorilor, de schimburi şcolare sau universitare, de traducere etc. Dar suntem de părere că, în general, această contribuție ar trebui să se reducă în mod progresiv până când sistemul ajunge să fie bine rodat pentru a funcționa şi să poată funcționa la viteză constantă şi pe bază de resurse proprii.

Implicațiile

În cadrul prezentului raport, nu am avut intenția de a enumera măsurile care trebuie luate pentru a traduce pe teren orientarea preconizată. Ni s-a părut că, în această etapă, era mai întâi necesară

stabilirea unui obiectiv şi încercarea de a-i convinge pe cetăţenii şi pe conducătorii noştri cu privire la pertinenţa acestuia.

Cu toate acestea, am estimat că este necesar să consacrăm o parte importantă a lucrărilor noastre în favoarea implicaţiilor practice ale recomandărilor noastre, pentru a verifica dacă acestea rămân perfect raţionale şi realiste, păstrându-şi în acelaşi timp ambiţia şi caracterul inovator, dacă ar fi posibilă punerea în aplicare fără dificultăţi majore a acestora, fără întârzieri majore, fără costuri excesive şi care ar fi avantajele, în mod clar, ale tuturor ţărilor, ale tuturor culturilor, precum şi ale tuturor cetăţenilor, oricare ar fi limbile sau aşteptările lor cu privire la viitorul Europei. Acest fapt ne determină să facem următoarele observaţii:

A - Este evident faptul că dorind ca orice persoană să fie încurajată să îşi aleagă în mod liber *limba personală de adopţie*, recunoaştem un principiu care nu s-ar putea aplica instantaneu în fiecare oraş, în fiecare sat şi pentru toate limbile. Ca în cazul oricărui principiu de acest gen, acesta din urmă are ca scop indicarea unei căi, stabilirea unui obiectiv către care ar trebui să ne orientăm în cel mai bun mod cu putinţă. Ideea esenţială în acest caz este că cele două sau trei limbi străine pe care cineva ar avea posibilitatea să le înveţe nu ar trebui stabilite în mod exclusiv „la vârf”, ci că această decizie ar trebui luată „la bază”, în alte cuvinte la nivelul şcolilor şi, din ce în ce mai mult, la nivelul cetăţenilor înşişi.

B – Unul dintre avantajele abordării preconizate este faptul că aceasta nu necesită, pentru a putea fi implementată, să aştepte ca toţi factorii de decizie la nivel naţional sau comunitar să se fi pronunţat. Fiecare persoană poate lua decizia de a-şi alege *limba personală de adopţie*, fiecare ţară, fiecare oraş, fiecare comună, fiecare întreprindere, fiecare instituţie de învăţământ, poate lua iniţiativele necesare în acest sens.

Cu titlu exemplificativ, o instituţie de învăţământ şcolar ar putea hotărî să introducă în programa sa o limbă „imprevizibilă”, distinctivă, care nu face parte din limbile predate în mod obişnuit. Acest fapt s-ar putea realiza în cadrul unui schimb de experienţă cu o şcoală din ţara în care este vorbită limba aleasă. Operaţiunea nu necesită amploare, nici spectaculozitate. Să luăm de exemplu cazul unui oraş suedez îngemănat cu un oraş portughez sau al unui oraş italian îngemănat cu un oraş polonez. Autorităţile municipale ar putea favoriza crearea a două filiere şcolare paralele, fiecare adoptând limba celeilalte. Clasele astfel îngemănate ar putea efectua stagii prelungite, an după an, în ţara paralelă, ar putea participa la activităţi comune, stabili legături. Astfel de experienţe ar putea implica, de fiecare dată, nu mai mult de câteva zeci de elevi, însă în cazul în care ele s-ar generaliza, dacă ar exista sute şi mii de iniţiative de acest fel – între ţări, regiuni, oraşe, cartiere, instituţii, întreprinderi, asociaţii etc. – ar fi posibilă dezvoltarea unui puternic dinamism.

C – Acestea fiind spuse, rămânem convinşi că abordarea în cauză a problematicii lingvistice nu ar putea avea întregul impact scontat fără un angajament hotărât din partea responsabililor europeni.

Deoarece este vorba de stabilirea unui obiectiv, de determinarea unei strategii de ansamblu în contextul căreia s-ar putea înscrie diverse inițiative, este important să fie luată o decizie în acest sens la cel mai înalt nivel şi în mod ideal în anul 2008, Anul european al dialogului intercultural.

Uniunea Europeană s-a angajat deja în clădirea unei societăți a cunoaşterii, diversă şi armonioasă, competitivă şi deschisă către lume, precum şi în promovarea cunoaşterii limbilor. Ea a formulat cu precădere dorința ca două limbi străine să fie predate în fiecare țară începând de la vârstele cele mai timpurii. Înscriindu-se în contextul acestei viziuni, grupul nostru de reflecție a dorit să propună o cale de aplicare care să ia în considerare complexitatea fenomenului lingvistic în acest început de secol XXI, în speranța de a facilita realizarea acestor obiective, de a amplifica efectele sale pozitive pentru fiecare cetățean şi pentru fiecare colectivitate şi de a instaura în mod durabil diversitatea lingvistică în calitate de soclu emblematic şi practic al procesului de construcție europeană.

D - Predarea a numeroase limbi străine în țări care nu au acest obicei poate în mod evident pune probleme de natură logistică, financiară şi umană, care privesc în special formarea profesională a cadrelor didactice corespunzătoare în număr suficient, adaptarea

şcolilor la noile cerinţe, precum şi gestionarea timpului. Însă astfel de obstacole pot fi depăşite mult mai uşor cu ajutorul mijloacelor tehnologice moderne.

Astfel, este cu totul realist să ne imaginăm predarea unor cursuri on-line de către acelaşi profesor, unor elevi aflaţi în localităţi diferite, cu posibilitatea ca elevii să-i pună direct întrebări acestuia pe ecranele lor. În termeni tehnici, acest lucru este perfect realizabil în prezent şi ar putea chiar multiplica contactele între locutorii aceleiaşi *limbi personale de adopţie* mult mai bine decât ar putea-o face un curs de limbă tradiţional.

Acest lucru presupune fără îndoială o armonizare a orarelor, astfel încât aceleaşi sloturi orare să fie alocate predării limbilor în mai multe ţări deodată. Pe durata acestor ore de curs, fiecare elev european s-ar putea conecta la propriul său curs de limbă greacă, olandeză, română sau estoniană. Suntem convinşi că aceste orare comune ar da naştere ele însele unei dinamici proprii, eminamente favorabile, pe planul cunoaşterii, dezvoltării individuale precum şi al cetăţeniei, mai ales în cazul în care acestea s-ar putea răspândi treptat pe întreg teritoriul european.

Din punctul nostru de vedere, iată deci un exemplu elocvent al modului în care deciziile comunitare în materie ar putea facilita punerea în aplicare a noii orientări şi, totodată, după părerea noastră, o exemplificare a impactului pe care l-ar putea avea o nouă strategie lingvistică asupra consolidării ideii europene în mentalul cetăţenilor săi.

E - Libera alegere a unei *limbi personale de adopție* nu se va putea face însă, fără îndoială, odată pentru totdeauna. În general, această alegere se va afla, în cazul copiilor, la latitudinea părinților şi a şcolii mai degrabă decât la cea a elevului însuşi, iar uneori, această alegere va fi readusă în discuție într-un alt moment al vieții. Totuşi, avantajele rezultatelor obținute în primii ani se vor păstra şi vor reprezenta terenul mental de pregătire necesară în vederea învățării unei limbi străine. De altfel, nu este necesar ca *limba personală de adopție* să fie întotdeauna aleasă din copilărie. Ea poate fi aleasă în orice moment din viață, inclusiv la pensionare, ceea ce oferă în prezent unor zeci de milioane de europeni perspectiva unei lungi perioade de timp liber pe care aceştia ar putea-o întrebuința în mod util printr-o familiarizare intensivă cu o altă limbă, o altă țară, un alt popor sau o altă cultură.

În cazul în care orientarea preconizată de noi ar fi adoptată, ar trebui, în mod evident, să ne preocupăm în amănunt de modalitatea de a o pune în aplicare în decursul următorilor ani. Această acțiune va avea o funcționalitate pedagogică dublă, deoarece va fi necesară inculcarea progresivă în mentalul colectiv a abordării bilaterale a relațiilor lingvistice şi a noțiunii de *limbă personală de adopție*, urmată de abordarea practică a diverselor implicații, în special în domeniul învățământului.

Pentru Europa, toate acestea vor putea fi asimilate unui şantier de proporţii majore, însă suntem convinşi că participarea noastră este fără îndoială obligatorie şi că rezultatele materiale şi morale vor justifica în mare parte eforturile necesare. Astfel, pentru a reveni asupra întrebărilor care au fost adresate grupului nostru de reflecţie, răspunsul nostru este cât se poate de clar: o gestionare judicioasă şi imaginativă a diversităţii lingvistice poate în mod efectiv să favorizeze integrarea europeană, să promoveze spiritul civic şi sentimentul de apartenenţă la Uniune; ea poate, de asemenea, să contribuie în măsură semnificativă la dialogul între culturi şi la coexistenţa armonioasă a acestora, atât în raport cu restul lumii cât şi în interiorul propriilor noastre societăţi. Aceasta ar putea chiar da un nou avânt procesului de construcţie europeană, un nou suflu.

Mulţumiri

Cei zece membri ai grupului doresc să adreseze sincere mulţumiri tuturor persoanelor care, din partea Comisiei Europene, au facilitat lucrările acestora şi au contribuit la reflectarea lor, în special domnului Leonard Orban, Comisar pentru multilingvism, doamnei Odile Quintin, Director general pentru educaţie şi cultură, doamnelor Patricia Bugnot, Catulina Soares Guerreiro, Alison Crabb, domnilor Vladimir Sucha, Pietro Petrucci, Harald Hartung, Diego Marani şi Yves Le Lostecque, precum şi întregii echipe de interpreţi şi traducători.

Mulţumiri speciale doamnei Teresa Condeço care a asigurat cu eficienţă şi tact direcţia administrativă a Grupului.